

ARI PUHELOINEN

**SOTILAS
JA
TYÖMIES**

Muistikuvia ja mietteitä

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Ari Puheloinen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

Kuvat: Ari Puheloinen arkisto, ellei toisin mainita

ISBN 978-951-1-46324-5

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

Alkusanat 7

I OSA 11

Lähtö 13

Sahayhteisöön 23

Pitkä askel tulevaisuuteen 33

”Ehä miul ole täs heikkovakkaa ku on nuo pojat hommis” 43

Lukiolaisen arkea ja lapioakatemiaa 52

”Eihä siust voi tulla upseeria. Sitä varteha

pitä olla iso ja kovaaänine ja lihava!” 65

II OSA 73

”Suotakoon luutnantille tämä pieni lennokkuus!” 75

Sotilasoppia suurvallassa 88

Aikuisena nollasta liikkeelle venäjän kielessä 105

Hiipuvassa suurvallassa 123

Komentajana panssarijoukoissa 160

Sotilaallista suunnittelua poliittisessa ympäristössä 173

Opiskelua ja tutkimustyötä toisessa suurvallassa 188

Vastuulla 550 kilometriä itärajaa 202

III OSA 213

Sopeutusta kylmän sodan jälkeiseen maailmantilanteeseen 215

Poliittisen ohjauksen mutkia ja suoria 264

Muutosjohtajuutta – onko sellaista? 280

IV OSA 289

Mietteitä Pohjois-Euroopan strategisesta tilanteesta 291

Tunnetmeko Venäjää? Itsevaltiuden pitkä linja 334

Venäjän hyökkäys Ukrainaan 374

Upseeri Suomessa 409

Alkusanat

Jäädessäni eläkkeelle Puolustusvoimain komentajan tehtävästä vuonna 2014 monet kyselivät, aionko kirjoittaa muistelmia. Lisäksi eräät kirjankustantajat ilmaisivat haluavansa julkaista elämäkertani. Vastaukseni oli yksiselitteisen kielteinen. En nähnyt kirjalle mitään tarvetta.

Olin kyllä ajatellut kirjoittaa joskus elämästäni jotain omille jälkipolville. Olin nimittäin itse herännyt liian myöhään huomaamaan, etten tiennyt juuri mitään vanhempieni vanhemmista, muista varhempia aikoja koskevista tiedontarpeista puhumattakaan. Olisipa joku vaikka pitänyt päiväkirjaa, edes lyhyen ajan!

Uutta näkökulmaa kirjoittamiseen ovat viime vuosina tuoneet ystäväni, jotka tuntevat lähtökohtani vaatimattomista oloista. He ovat toistuvasti kehottaneet minua julkaisemaan tarinani, koska se voisi toimia kannustavana esimerkkinä siitä, miten suomalainen yhteiskunta tarjoaa mahdollisuuksia myös köyhästä perheestä lähtevälle edetä työelämässä laajoihinkin tehtäviin, ja että työnteko opiskelun eteen voi viedä elämässä eteenpäin.

Ajatus kannustaa nuoria ei ole huono. Olen pitkään kiinnittänyt huomiota keskusteluun sosioekonomisten seikkojen vaikutuksesta ihmisten tulevaisuudennäkymiin sekä tietoihin siitä, että entistä useammin heikoimmin toimeentulevista väestöryhmistä nuoret eivät hakeudu opiskelemaan, vaan ikään kuin juuttuvat paikalleen. Tällöin jää paljon lahjakkuutta käyttämättä ihmisten

itsensä ja yhteisön hyväksi. Vaikka heikkoa toimeentuloa ja pahaa oloa on aina esiintynyt, niiden pitäisi olla hyvinvointiyhteiskunnassa pikemminkin vähenemään kuin lisääntymään päin.

Epäilin kuitenkin tarinani mahdollista kannustavuutta ja siten myös sen julkaisemista. Keitä nyt vaikeuksissa painiskelevia kiinnostaisivat kertomukset menneisyydestä, aivan toisenlaisista olosuhteista, joista ei voi paljoakaan piirtää yhtäläisyysviivoja nykypäivään? Tokkopa juttujani edes lukisivat ne, joille niiden ajateltaisiin olevan kannustuksena. Voisiko käydä niinkin, että tarinani ymmärrettäisiin, ehkä tahallisestikin, tarkoituksena vain esitellä omia saavutuksiani?

Päätin silti ryhtyä työhön ajatellen, että kirjoittaisin ensi sijassa pöytälaatikkoon ja harkitsisin myöhemmin, mitä tuotoksella teen. Tuskinpa siinä aika hukkaan menisi. En kirjoittaisi muistelmia siinä muodossa kuin ne yleensä ymmärretään, vaan ottaisin punaiseksi langaksi opiskelun ja työnteon merkityksestä kertomisen. Tätä ei pidä ymmärtää niin, että olisin tarjoilemassa tarinaani yleispäteväksi reseptiksi kenenkään vaikeuksiin tai ehdotamassa lisävaatimuksia opiskeluun ja työnteeseen; tutkimusten mukaan vaatimukset koetaan nykyiselläänkin usein liian suuriksi. Kuvaan vain, mikä minun kohdallani on ollut tärkeää ja mitä olisi voinut jäädä toteutumatta, jos perheemme olisi jämähtänyt paikalleen 1950- ja 1960-lukujen taitteen tilanteeseen eikä olisi tarttunut yhteiskunnan suomiin mahdollisuuksiin.

Tarkastelen elämäni teemakohtaisina kokonaisuuksina ja tapahtumia ajan suhteen matriisimaisesti. Koetan kuvata tapahtumia siten, että niiden taustatekijät tulisivat esiin. Käsittelen eri aikakausia lomittain ja päällekkäin sekä niissä esiintyneiden asioiden, tapahtumien ja mielipiteiden heijastumia myös tähän päivään. Koska monet kokemuksistani liittyvät kansainvälisiin kehityskulkuihin, olen niiden jatkeena esittänyt mielteitäni ajankohtaisista asioista sekä arvioitani tulevaisuudesta, kun kerran olen maailman tilaa eläkkeellä ollessanikin seurailut.

En juuri mainitse henkilöiden nimiä. Tärkeämpää on, mitä on sanottu tai tehty, kuin se, kuka on sanonut tai tehnyt. Muistelmien objektiivisuuteen on aina syytä suhtautua varauksellisesti, eikä niitä pidä ottaa historiankirjoituksena. Mutta niillä voi olla eräs hyöty historiantutkimukselle: muistelmista voi ilmetä asiakirjoja tarkemmin ja laajemmin inhimillisiä sekä ilmapiiri-, olosuhde- ja taustatekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet tehtyiin päätöksiin. Niiden lisäksi muistelmat voivat avata päätöksenteossa käytyjen keskustelujen sisältöjä, jotka eivät ilmene asiakirjoista. Niistä voi myös tulla esille harkinnassa olleita vaihtoehtoja ja niiden vertailua: miksi päädyttiin juuri tiettyyn ratkaisuun? Muistelmat voivat siis olla eräänlaisia syötteitä tarkempaa tutkimusta varten.

Minulla ei ole muistiinpanoja elämäni varrelta. Ainoat muistiinpanot ovat kalenterit. Niilläkin virkapaikoilla, joissa avustajani ovat pitäneet sähköistä kalenteria, minulla on ollut koko ajan perinteinen manuaalinen taskukalenteri. Niitä on pitkä rivi hyllyssäni. Lisäksi tallessa on pitämieni puheiden tekstit sekä asiarungot puheista, joissa olen puhunut vapaasti ilman sanasta saan luettavaksi kirjoitettua tekstiä. Toki puhetekstejä voi pitää eräänlaisina ajatuskulkujen ja painotusten muistiinpanoina. Kun ei ole muistiinpanoja, saattaa muistaa asioita ja tapahtumia väärin. Siellä, missä muistini on epävarma, olen yrittänyt kertoa sen avoimesti.

Mietelmäni ajankohtaisista sotilaallisista ja turvallisuuspolitiikan kysymyksistä vuonna 2022 ovat omia eläkeläismiehen fundeerauksiani, joista vastaan itse. En ole niissä ollut yhteydessä Puolustusvoimiin enkä muihinkaan instituutioihin. Käsikirjoitukseni osiin ovat tutustuneet kenraaliluutnantti evp. Olavi Jäppilä, kenraaliluutnantti evp. Seppo Toivonen, kenraalimajuri evp. Sampo Eskelinen ja valtiotieteen tohtori, eversti evp. Pekka Visuri. Olen saanut heiltä arvokkaita kommentteja ja neuvoja, mistä esitän mitä parhaimmat kiitokseni.

Kirjoitin kirjan käsikirjoituksen vajaassa kuudessa kuukaudessa vuoden 2022 alkupuolella. Sen jälkeinen työ on ollut tekstin täydentelyä ja harjausta paremmin luettavaksi. Kirjoitustyön päätyttyä marraskuussa 2022 käynnissä oli kaksi merkittävää tapahtumaa: Venäjän aloittama sota Ukrainassa ja Suomen hakeutuminen sotilasliitto Naton jäseneksi. Kuinka kauan sota Ukrainassa voi kestää, ja mikä olisi sen lopputulos, jäävät tekstissäni avoimiksi kysymyksiksi. Suomen jäsenhakemus sotilasliittoon jätettiin toukokuussa 2022. Tätä kirjoittaessani jäsenyys oli vielä ehdollinen, koska sen hyväksyntä Naton jäsenmaissa on kesken. En kuitenkaan ole käyttänyt tekstissäni ehdollisia kielimuotoja, vaan kirjoitan jäsenyyteen liittyvistä kysymyksistä siitä näkökulmasta, miltä asiat näyttäisivät jäsenyyden toteuduttua.

Puolustusvoimien kansainvälisten yhteyksien kehitystä on käsitelty laajasti tiedotusvälineissä ja kirjoissa viime vuosina. Siksi en käytä tämän kirjan sivuja siihen.

Kirjan luvut, jotka käsittelevät Suomen turvallisuusympäristöä ja kansainvälisiä tapahtumia, olen kirjoittanut ajatellen ensi sijassa uutisia seuraavan kansalaisen lisääntyvää tiedontarvetta aikana, jolloin monet isot asiat ovat liikkeessä. Asiantuntijapiirit varmaankin odottaisivat laajempaa ja perusteellisempaa otetta. Sellainen vaatisi kokonaan erillisen kirjan kirjoittamista. Siksi pääpiirteisempikin esitys, joka täyttää tämänhetkisiä tarpeita, on mielestäni parempi kuin täydellinen selvitys, joka tulisi valmiiksi vasta pitkän ajan kuluttua.

Espoossa, marraskuussa 2022
Ari Puheloinen

I OSA

*”Onks siul vara heittää
remmi isolle pyörälle?”*

Lähtö

– Näkemiin. Mies kun tekee työnsä hyvin, niin hän tulee maailmassa menestymään.

Näin sanoi isälleni Mauri Puheloiselle August Rommi, nykyisin Lappeenrantaan kuuluvassa Lamposaaressa sijainneen sahan isännöitsijä, kun hän ojensi kätensä isälleni tämän jäähyväiskäynnin päätteeksi. Isäni oli irtisanoutunut sahalta, kun oli löytynyt uusi työpaikka toiselta paikkakunnalta ja siellä perheelle paremmat tulevaisuudennäkymät. Se merkitsi sahayhteisön jäämistä taakse elinympäristönä, jossa olin kasvanut kaksivuotiaasta kahdeksanvuotiaaksi – siis kaikki ne vuodet, joiden aikana elämämme ensimmäiset pysyvät muistijäljet syntyvät.

Muuton jälkeen vuonna 1960 jo asetuttuamme Luumäelle isäni kertoili silloin tällöin sukulaisille ja tuttaville viimeisestä tapaamisestaan August Rommin kanssa. Minuun vaikutti joka kerta hänen juttunsa Rommin jäähyväissanoista kädenojennuksineen. Kenties siksi, että isäni, joka nuorena oli ollut harrastajänäyttelijä, osasi kertoa kohtaamisesta vielä sopivan teatraalisesti. Vieläkin muistan, miten odotin kertomuksen tuota kohtaa. Ja vieläpä Rommin Aukusti, josta oli kuultu tarinoita tiukkana ja yrmeänäkin sahanjohtajana! Ymmärsin, että hän antoi tunnustusta hyvin tehdystä työstä ja samalla ohjeen tulevaisuuteen. Kahdeksanvuotiaana poikana ajattelin, että Rommin sanat olisivat sopiva tapa minunkin suhtautua töihini aikuisena – tehdä työ-

ni hyvin. Toki kyse oli silloin vain pikkupojan mietteistä, mutta jos ajatus olisi ollut huono, olisin varmasti muuttanut asennetta-
ni aikuisena. Ei ole tarvinnut muuttaa.

Lähtö Lamposaaresta oli ratkaiseva tulevaisuuden kannalta. Sieltä ei olisi ollut mahdollista laittaa perheestämme poikia Lappeenrantaan maksulliseen oppikouluun. Minulta olisi jäänyt upseerin ammatti ja moni muukin, missä on vaadittu ylioppilastutkintoa. Kun minut 57-vuotiaana vuonna 2009 nimitettiin Puolustusvoimain komentajaksi, minulle lähetti sähköpostitse onnittelut August Rommin tytär, joka mainitsi myös yhteisestä Lamposaaren taustasta. Tuntui mukavalta saada sanoa vastausviestissäni 49 vuoden jälkeen, miten olin aikanaan pannut merkille hänen isänsä sanat.

Samaa asennetta oli kotonakin: kun teet jonkin homman, tee se saman tien kunnolla. Suhtautumisessani työntekoon lienee pohjimmiltaan ollut kyse myös luonteenpiirteistäni, joihin kuuluvaan tunnollisuuden maaperään nämä mielipiteet upposivat. Tapio Rautavaaraa lainatakseni: *Se oli joku hiljainen tunne, joka oli vaan – se oli vaan...*

Pyrkimys tehdä työnsä hyvin ja tunnollisuus voivat olla huonokin yhdistelmä, jos ei osaa vetää rajoja itselleen. Noihin luonteenpiirteisiin voi työelämässä sisältyä ylläsurin riski. Siksi pitää osata suhteuttaa käytössä olevaan aikaan se, millaisiin tuloksiin on tarkoituksenmukaista tähdätä. Sotilasorganisaatioissa esikuntatyöskentely, varsinkin sodan ajan kokoonpanoissa harjoiteltaessa, valmentaa siihen hyvin. Esikunnan kaikkien osien on tehtävä omat osansa kokonaisuudesta määrääaikoihin mennessä, ja näitä kokonaisuuksia ja määrääikoja on paljon. Yhden myöhästyminen viivästyttää koko työvaiheen valmistumista. Kun määrääaika painaa päälle, pitää ottaa leveämpi pensseli käyttöön ja jättää yksityiskohdat myöhemmäksi ja niille alajohtoportaille, joille ne parhaiten kuuluvat. On tiedostettava päätehtävänsä ja keskittyttävä siihen. Laajentaa voi sitten, jos aikaa ja tarvetta on.

Perusteellisuudestani asioihin perehtymisessä ja tarkkuudestani on usein vitsailtu, mikä on ollut minustakin hauskaa. En ole huomannut siinä pahansuopaisuutta. Aina kun siitä ovat minulle kollegat tai alaiset sanailleet, sen on voinut tulkita myös hyvänä merkinä toimivista keskusteluyhteyksistä. Vuosikymmeniä sitten eräs minua paljon vanhempi upseeri jutteli kahvipöydässä:

– Mikä siinä on, kun nykyisin sotilaselämä on mennyt niin vakavaksi. Ennen kun minä olin nuorempi upseeri, me aina vitsailimme esimiesten kustannuksella. Nyt en enää muista, milloin olisin sellaisia juttuja kuullut...

Epäselväksi jäi, oliko upseerilta jäänyt huomaamatta, että hän oli sotilasarvoissa yletessään siirtynyt vähitellen siihen ryhmään, josta vitsailtiin mutta ei tietenkään hänen kuultensa. Vai oliko tarkoitus ilmaista, että hän nimenomaan oli sen havainnut.

Tapanani on ollut sanoa, että jos on tehnyt työstään 95 prosenttia hyvin, miksi ei tekisi myös viimeistä viittä prosenttia. Se ei ole enää iso osuus verrattuna siihen, mitä on jo tehnyt. Joku voi kutsua sitä täydellisyyteen pyrkimiseksi, mutta siitä ei ole kyse. Siviilihenkilöillä on usein se käsitys, että armeijassa pärjää, kunhan vain on tarkka. No, pärjää johonkin asti mutta ei laajoissa tehtävissä, joissa on kyettävä keskittymään olennaiseen ja usein vielä tiukassa aikapaineessa. Yksioikoinen pyrkimys täydellisyyteen ei sovi siihen.

Tunnen useita laajoissakin tehtävissä yritysmaailmassa työskennelleitä johtajia, joilla on strategisten asioiden hoitamisen lisäksi riittänyt kapasiteettia kiinnittää huomiota yksityiskohtiin. Muistan niin ikään, kuinka 1970-luvulla Panssariprikaatissa palvellessani ylemmän johtoportaan eli sotilasläänin komentaja vaihtui ja uusi komentaja tapasi perehtymiskierroksellaan myös joukko-osastoni palkattua henkilöstöä. Puheensa lopussa kenraali huomautti, että kaikilla eivät sotilaspuvut olleet kunnossa – muun muassa harmaiden kenkäsukkien sijasta joillakin oli vää-

rän värisiä sukkia. Jälkeen päin me virnuilimme keskenämme: kenraalikin se kävi ja puhui punaisista kenkäsukista... no, jokainen puhuu siitä, mistä jotain ymmärtää. Vasta myöhemmin tajusin, että jos me yliluutnantit ja kapteenit olisimme hoitaneet tehtävämme ja korjauttaneet alaistemme väärän pukeutumisen, ei kenraalin olisi tarvinnut siitä huomauttaa. Tosiasiassa olimme siis virnuilleet itsellemme.

Sittemmin itse ollessani kenraali en epäröinyt tarvittaessa puuttua yksityiskohtiinkin, jos henkilöt, joiden tehtäviin kuului huolehtia niistä, eivät olleet sitä tehneet. Olenpa tainnut noissa yhteyksissä silloin tällöin myös kertoa tuon punaisten sukkien esimerkkitapauksen ja mitä olin siitä oppinut.

Tehdä työnsä hyvin – se on ollut armeijassakin palvelukseni tärkein tavoite. Ei kunnianhimo. En oikein edes tiedä, mistä kunnianhimossa on kyse. Mitä siinä oikein himoitaan? Kun mies, joka on palvellut Puolustusvoimissa 44 vuotta ja viimeksi Puolustusvoimain komentajana, sanoo, ettei hänellä ole ollut kunnianhimoa, se saattaa ainakin siviilihenkilöstä tuntua epäuskottavalta. Ei ehkä kuitenkaan sotilaiden mielestä. Työnsä voi yrittää tehdä hyvin muustakin syystä kuin kunnianhimosta.

Kadettikoulun loppupuoella ajattelin, että hyvän opintomenestykseni perusteella minusta voisi parhaimmillaan olla everstiksi. Jos sinne asti etenisin, olisin tyytyväinen. Kaikki on ollut sen jälkeen plussaa. On ollut helppoa, kun ei ole vaivannut ajatuksiaan urasuunnitelmilla, urahaaveista puhumattakaan. Vaikeisiinkin työtehtäviin olen voinut keskittyä ilman, että olisi tarvinnut pitää tehtävissä onnistumista kohtalokkaana vaa'ankielenä tulevaisuuden kannalta. Sellainen olisi vain ollut turhaksi rasitteeksi.

Eläkkeelle jäätyäni kuulin, että isäni oli vielä 1990-luvulla epäillyt mahdollisuuksiani edetä armeijassa, koska olin työläis-taustainen ja paikallisesti tunnetun sosiaalidemokraatin poika. Noinkin sitkeässä näyttävät olevan kansan syvissä riveissä

historiasta periytyvät ennakkoluulot Puolustusvoimia kohtaan. Mutta toisaalta hän kuulemma oli myös sanonut:

– Kyl tuo Ari viel joskus pyyhkäsöo tuoho meije kartanolle mustal autol, miss on leijonalippu nokal.

Eteläkarjalaisessa kielenkäytössä kartano tarkoitti pihaa, ja leijonavaakunalla varustettua kielekkeistä valtiolippua pienoiskokoisena on kenraalilla oikeus pitää virka-autonsa keulalla. Ukolla oli kuin olikin haaveensa, jonka toteutumista hän ei kuitenkaan ehtinyt nähdä. Olin eversti hänen hautajaisissaan.

Köyhyys ei ole häpeä, mutta ei se ole ylpeilyn aihekaan. En muista mistä tämä tiivistys on tarttunut mieleeni, mutta minusta se on hyvin sanottu. Kun minut oli vuonna 2009 nimitetty Puolustusvoimain komentajaksi, *Helsingin Sanomat* teki asiasta laajahkon jutun lehden Kuukausiliitteeseen. Lähettivät sitä tekemään parhaan toimittajansa Unto Hämäläisen. Tai ainakin minun mielestäni parhaan.

Mainitsin haastattelussa, että olen lähtöisin köyhästä työläisperheestä. Tämä seikka sai myöhemmin huomiota osakseen, vaikka en itse ole osannut pitää sitä mitenkään erikoisena. Toki sitä saattoi pitää huomionarvoisena siksi, että historiassa on ennen minua vain yksi Puolustusvoimain komentaja, kenraali Kaarlo Heiskanen, jolla oli ollut samantapaiset yhteiskunnalliset lähtökohdat. Hän oli syntynyt vuonna 1894, minä vuonna 1951.

En ole tavannut verrata muiden yhteiskunnallisia lähtökohtia omiini. Jos on ollut välttämätöntä joitain puolia verrata, olen katsonut kulloinkin läsnä olevaa todellisuutta. Muistelujeni alkusanoissa saatoin hämmästyttää lukijaa sanomalla, ettei minulla ole ollut kunnianhimoa. Aiheutankohan hämmästyttä myös sanomalla, etten muista koskaan tunteneeni kateutta minua varakkaampia tai paremmin menestyneitä kohtaan?

Isäni Mauri Puheloinen oli mökin poika. Viisitoistavuotiaana maalaistalon renkinä Taipalsaaren Märkälän kylässä hän kynti peltoa parihevosilla välillä itkun kanssa, kun raskas työ ei tahtonut luonnistua. Kotiinkin oli ikävä. Mutta nopeana oppijana hän pian osasi hevoshommat. Pienikokoisena eikä mitenkään vantterana työt piti itse oppia tekemään taidolla ja sisulla. Kyky tehdä raskaita töitä voimaa tuhlaamatta ja taloudellisesti siirtyi pojillekin.

Rengin työt Märkälässä jäivät, kun Mauri pääsi Taipalsaaren sähköyhtiöön sähkömittarien lukijaksi. Kaksi kertaa vuodessa käytiin pitäjän joka talossa ottamassa ylös mittareista sähkönkulutus. Siinä tulivat Taipalsaaren pitäjän talot ja metsäpolut tutuiksi ja vielä enemmänkin, kun hän myöhemmin pääsi linjatoihin ja vähitellen asentajan hommiin.

Maurin isä Taavetti Puheloinen oli monitaitaja, kirvesmies, suutari ja mitä kaikkea, mies, joka kuului käyttäneen töissään samanveroisesti vasenta ja oikeaa kättä. Äiti Eeva, omaa sukua Korpela, kävi päivätoissa ”taloissa” niin kuin maataloja silloin nimitettiin ja oli ahkeran työntekijän maineessa. Lappeenrannan naapurikunnan Taipalsaaren Ahokkalan kylässä asuttiin vuokraamalla pienessä hirsimökissä, joka oli muualta paikalle siirretty ja siihen koottu.

Mauri kertoi, kuinka hän seuraili tuvassa erään hirren päällä pidetyn tulitikkulaatikon ja kattoparrun välistä rakoa, joka pieneni pienenemistään. Mökkihän painuu kasaan. Taavetti ei ikänsä puolesta eikä kai muutenkaan ollut enää kovin aloitteellisessa kunnossa, joten Mauri rakensi 1940-luvun puolivälissä alle kaksikymmenvuotiaana paikalle uuden mökin. Silloisessa mittakaavassa voitaneen puhua talosta, jossa oli kaksi huonetta alakerrassa ja kaksi yläkerrassa. Naapurit saivat tottua siihen, että kesällä vielä puolen yön jälkeenkin nuoren miehen työmaalta kuului vasaran pauke.

Mökki siirtyi 1960-luvun alussa maanomistajalle, mutta se on edelleen vuokrakäytössä, ja vielä 2020-luvulla kyläläiset – myös nykyiset omistajat – kutsuvat sitä Puheloinen mökiksi.

Vuonna 1927 syntyneenä isäni ei ollut sodassa. Hänen veljistään toinen oli ilmavoimissa lentokonemekaanikkona ja toinen Jalkaväkirykmentti 2:ssa komppanianpäällikön taistelulähettinä. Tämä neljännen luokan vapaudenristillä 9.7.1944 palkittu sotamies kouluttautui sodan jälkeen poliisiksi, mutta kuoli nuorena 1940-luvulla ennen syntymääni. Isäni kertoi veljensä olleen ronskipuheinen pitkä mies. Kuitenkin vakavammatkin asiat lienevät tulleet pintaan kesän 1944 taistelujen vaikeissa paikoissa, koska hän oli silloin pitänyt mukanaan löytämänsä taskukokoista Uutta testamenttia. Se on minulla tallessa. Toisella sivulla on kirjoitus:

”Muisto Salmista. Löysin jätettynä tyhjään latoon. 2.7.44.”

Pysäyttävä merkintä. Salmin pitäjä sijaitsi Laatokan koillisrannalla.

Sodan ajan asioista meillä ei juuri koskaan ollut puhetta. Harmi. Miksi en kysellyt? Ainoa, mitä isäni mainitsi veljensä kertonut oli, että Syvärillä venäläiset tekivät paljon vankien sieppauksia, jolloin komppanianpäällikön taistelulähettinä yksin tehtävissä liikkua tuo vaara oli hänellä usein mielessä. Ettei joutuisi Venäjälle.

Kun rauhan teon jälkeen joukot oli siirretty kotiseudulle mutta ei vielä purettu, miehet pääsivät käymään kotonaan. Mauri kertoi, että yhtenä päivänä töistä palatessaan hän huomasi ensimmäiseksi, että kotona eteisen nurkassa oli pystyssä konepistooli.

– Siint mää tiesi et Erkki ol tult kottii...

Noin seitsemän kilometrin matkan Taipalsaaren kirkolta kotiinsa Ahokkalan kylään mies kertoi tulleensa juosten.

Hänen sotamiehenä saamansa neljännen luokan vapaudenristi miekkoinen (sotilaille vapaudenristi annettiin aina miekkojen kera) oli yleensä upseerien kunniamerkkiluokka. Aliupseereille se saatettiin antaa harvoissa tapauksissa, ja miehistölle

se oli erittäin harvinainen. Lapsuudesta muistan, että Ahokkalan mökissä kunniamerkki oli kamarin seinällä luovutuskirjan kehukseen nastoilla kiinnitettyä. Sitten isäni antoi sen minulle säilytettäväksi.

Mutta isäni velimiehen kohtalo oli surullinen. Taipalsaarella riiausreissulla hän oli syksyllä joutunut uimaan saareen parinsadan metrin levyisen salmen yli, kun venettä poikkeuksellisesti ei mantereen puolella ollut. Pari viikkoa aikaisemmin salmi oli ollut jäässä. Tästä sairastumisen jälkeen keuhkoihin jäi varjostuma (kuten silloin sanottiin), mikä kehittyi keuhkotaudiksi. Siihen aikaan potilaat, joille ei enää ollut mitään tehtävissä, lähetettiin kotiin. Seuraavana keväänä uuden mökin vinttihuoneessa kaksikymmentäviisivuotias mies eli viimeisiä aikojaan.

On lauantai-ilta ja huoneessa ikkuna on auki. Noin kolmansadan metrin päästä tanssilavalta kuuluu musiikki, tanssien äänet ja muu ilonpito. Vuoteenoma mies hälyttää vieressä olevan sähkökellon nappia painamalla veljensä ylös vinttikamariin.

– Paa tuo ikkuna kii...

Ikkunan suljettuaan Mauri meni tanssilavalle, jossa enemistö nuorista oli sekä keskenään että Puhelaisen poikien kanssa tuttuja, ja sanoi, että Erkillä on siellä nyt vaikeata. Voisiko musiikkia hiljentää? Muut tiesivät, mistä oli kyse, ja päättivät porukalla lopettaa tanssit siltä illalta siihen. Tällaista myötäelämistä ja yhteishenkeä löytyi siihen aikaan.

Äitini Liisa, omaa sukua Rautio, oli talon tytär, puolisoista vuotta Mauria nuorempi, syntynyt Pienessä Jänkäsälössä, joka on Saimaan saari Taipalsaaren kunnassa. Hänen äitinsä Alviina oli syntyjään Häkkinen, ja isoisä Antti Rautio oli tunnettu yhteisten asioiden edistäjä. Eduskunnassakin niitä ajamassa käyneenä hän oli saanut seudulla aikaan uuden laivaväylän ruop-

pauksen kulkuyhteyksien parantamiseksi. Perheen miehet olivat sen verran vanhempia etteivät olleet sodassa, mutta suojeluskuntalaisia oltiin ja nuoret pikku lottia kuten äitinikin. Hän kuljetti kanootilla postia lähisaariin.

Vuonna 2018 sain taltioiduksi videolle äitini muisteluksia. Eräs episodi koski juhannusaattoja 1944. Hän oli viisitoistavuotiaana pikku lottana Taipalsaaren kirkolla serkkunsa kanssa töissä seuratalo Väinölässä lottien kahvilassa. Lähti illalla kotiin toisen jäädessä vielä töihin. Siinä kotimatalla hiljaisena kesäiltana kaakon suunnalta kantautui kaukainen jylinä. Se oli ollut tykistötulta Viipurin koillispuolelta, missä sodan ratkaisutaistelut olivat jo Talin alueella ja siirtyivät seuraavina päivinä Ihan-talaan. Äitini kertoi tunteneensa, kuinka maa oli niinä päivinä värähdellyt jalkojen alla. Se tuli kallioperää pitkin rintamalta. Etäisyys Taipalsaarelta sinne vastasi samaa kuin jos Helsingin keskustassa kuunneltaisiin, kun taisteluja käydään heti Porvoon itäpuolella. Jänkäsalon väellä oli tavarat evakuointia varten pakattu, ja evakkokuntakin oli tiedossa. Ei kuitenkaan tarvinnut lähteä.

Kahden veljeksensä pitämä talo Pienessä Jänkäsälössä jaettiin sodan jälkeen. Liisan isä Antero Rautio hankki maatilan Taipalsaaren Saikkolan kylästä. Siellä Hanskala-nimisen tilan päärakennuksen reunakammarissa minä synnyin tapaninpäivänä 1951. Sinne oli tultu jouluksi, vaikka Maurin ja Liisan perhe asui silloin Ahokkalan kylässä Maurin rakentamassa mökissä.

Raution suvussa oltiin musikaalisia. Liisan kumpikin veli soitti jotain instrumenttia jossain elämänsä vaiheessa, ja sävelkorvaa oli tyttärilläänkin. Äitini lauloi kirkkokuorossa niin korkeaan ikään asti kuin se oli mahdollista. Toinen hänen veljistään oli kyläseppä, autojen korjaaja ja kädentaitaja joka nuorempana maalasi taulujakin. Jos uskomme taipumusten periytymiseen, niin meillä näkyy, että kädentaidot ovat olleet hyvät vanhempiemme suvuissa kummallakin puolella. Eikä ole epäselvää,

mistä meidän viidestä pojasta neljän musikaalisuus ja muukin taiteellisuus on peräisin. Isälläni musiikilliset taipumukset taisivat rajoittua siihen, että kun kuulee uuden musiikkikappaleen, kykenee tunnistamaan, onko se *Porilaisten marssi* vai ei.

Mutta taiteellisuutta Maurilla oli suullisessa ilmaisussa harrastajanäyttelijänä hyviä arvosteluja ja runonlausunnassa piirittamalla palkintojakin saaneena. Hän kertoi sähkömittarien lukijana metsäpolkuja pitäjällä kävellessään harjoitteleensa ääneen runojen lausuntaa. Hän oli itse keksinyt menetelmän, että kuvitelli kertovansa runon tarinaa jollekin kuulijalle, nimenomaan tässä ja nyt – ei siis esittämällä sitä yleisölle. Kuulin 2000-luvulla kerran radiosta, että se on alalla nykyisin käytössä oleva harjoittelumenetelmä. ”Mökin mies”, jota nimitystä isäni usein pilke silmäkulmassa itsestään käytti, oli tietämättään ollut jo 1940-luvulla esiintymispedagogiikan eturivissä.

Sahayhteisöön

Vuonna 1954 perheemme, jossa oli nyt jo kolme poikaa, muutti Lappeen kunnan (nykyisin osa Lappeenranta) Lamposaareen, missä oli ”Wahlin sahaksi” kutsuttu neljäraaminen saha. Mauri oli saanut sieltä sähkömiehen paikan. Tietääkseni hänen oli aluksi opiskeltava sähkölakia ja varmuusmääräyksiä ja erikseen perehdyttävä isoihin sähkömoottorijärjestelmiin, mutta muuten ammattitaito hankittiin työssä oppimalla aikaisempaa kokemusta täydentäen.

Koko saari eli sahasta. Oli vain muutamia perheitä, jotka saivat toimeentulon muualta. Pääosa kaikista rakennuksista saarella oli yhtiön omaisuutta, mutta oli monilla omiakin mökkejä. Kun joskus kahdentoista kolmetoista ikäisenä luin Toivo Pekkasen työläisromaanin *Tehtaan varjossa*, tuntui kuin olisin ollut Lamposaareessa.

Sahalla oli 1950- ja 60-lukujen vaihteessa töissä noin sata ihmistä. Tästä voi arvioida, että asukkaita oli saarella vähintäänkin nelisensataa. Työväen asunnot olivat pitkiä yksikerroksisia rivitaloja, kaksikerroksisia useamman asunnon puutaloja, kahden perheen paritaloja, sahan omistamia yhden perheen mökkejä tai asukkaiden omistamia mökkejä. Ne olivat lautarakenteisia, pärekattoisia ja talvisin räystäältä roikkuvien jääpuikkorivistöjen perusteella lämpötaloudeltaan melkoisia harakanpesiä vailla mitään mukavuuksia. Useamman perheen taloja oli nimetty niiden ympäristön tai joidenkin tapahtumien perusteella: Kurala, Käpylä,

Rosmohalli, Lutikkalinna ja niin edelleen. Niissä asuvia perheitä varten oli yksi yleinen sauna.

Sähkömiehen asunto oli omanlaisensa. Se oli erillinen mökki, jossa oli kaksi huonetta alakerrassa ja yläkerrassa makuualkovi sekä yksi huone. Lisäksi oli oma sauna ja jonkinlainen ulkorakennus, jossa oli navetta. Oli myös perunakuoppa, jolla nimellä perunakellaria kutsuttiin, sekä erillinen tontti ja oma ranta. Asunto sisältyi palkkaan. Asumisen taso oli olosuhteisiin nähden varsin tyydyttävä, mutta leipä ei ollut leveää.

Isäni eräs tyypillinen työtehtävä oli mennä joka aamu ensimmäiseksi salmen yli mantereelle ja ottaa ylös siellä sijaitsevan ison muuntoaseman mittareista saaren sähkön kulutuksen lukemat kirjanpitoa varten. Tähän liittyy elämäni ensimmäinen muistikuva, tapahtuma, josta olen kuullut laajemmin vasta myöhemmin. Olin neljän vuoden ja kahden kuukauden ikäinen, kun vuonna 1956 alkoi yleislakko. Koko saha oli lakossa, niin isäni,kin, tätä mainittua tehtävää lukuun ottamatta. Se lienee ollut jonkinlainen välttämättömyys sahan ja saaren kannalta.

Muistan, kun vanhemmat lakon aikaan puhuivat, miten eräs sahan työmiehistä oli jostain lautatapulin nurkan takaa heittänyt Mauria isolla mutterilla. Mies oli ilmeisesti ollut lakkovahti. Tosin eihän vahdittavaa paljon ollut, kun saha oli kokonaan seis. Mies oli pitänyt isääni rikkurina muuntoasemalla käymisen vuoksi. Mutteri oli tupsahtanut Maurin pompan hihaan. Tämä oli tietääkseni kaikkein vakavin ”lakkorähinöinti”, mitä Lampo-saarella yleislakon aikana esiintyi.

Ihmisten mieleen jääneet ensimmäiset muistikuvat ovat varmaankin inhimillisestä elämästä laidasta laitaan, ehkä kauniita ja hempeitäkin – sellaisia kenties myös aktiivisen unohtamisen vaikutuksesta. Minulla siihen kuvaan nyt sattui jäämään niinkin arkinen kokoonpano kuin lautatapuli, ”Pruunin Kusti”, mutteri ja pompan hiha. Niin, ja sitten muistan, että tuon tapahtuman aikaan oliovat pakkaset.

Kuutisenkymmentä vuotta myöhemmin ollessani metsäyhtiö UPM Kymmene Oyj:n hallituksen jäsen kävin tutustumassa jokaisella liiketoiminta-alueella ainakin yhteen tuotantolaitokseen. Vuoden 2015 tammikuussa Kaukaan tehtaiden sahan kierroksen lopussa sahan työntekijät lahjoittivat minulle yksityisen henkilön tekemän Wahlin Lamposaaren sahan historiakirjan. Lahjoittajat tiesivät minun liittymäkohtani sahaan. Arvostan tuota huomionosoitusta erikoisesti, koska se tuli sahan työntekijöiltä. Saha oli palanut vuonna 1967. Sen entinen alue oli siirtynyt UPM:n omistukseen.

Kotieläimistä ja nikkaroinnista särvintä

Saarella kun asuttiin, tarvittiin moottorivene. Sellainen saatiin, kun Silver-niminen mies, kai sahalla työskennellyt, oli lähtenyt saarelta, lainannut Maurilta rahaa ja jättänyt moottoriveneensä meille pantiksi. Ei tullut Silver koskaan venettä lunastamaan. Hankinta oli nähtävästi meille edullinen. Puhuttiin, että vene olisi entinen merillä käytetyn laivan pelastusvene. Saattoi ollakin, koska se oli leveä ja tanakka, raskaskin, pituus ehkä viisi metriä. Siinä oli Esa-merkkinen keskimoottori, jonka teho taisi olla noin yhden hevosvoiman luokkaa. Ei ollut vaihdetta, joten aina kun koneen vetäisi narulla käyntiin, vene lähti heti liikkeelle. Isäni oli huumorimiehenä antanut veneelle nimeksi *Titanikki*. Onneksi tässä tapauksessa lausahdus *nomen est omen*, nimi on enne, ei pitänyt paikkaansa. Myöhemmin Mauri teki vielä soutuvene.

Toimeentuloa koetettiin tukea monin keinoin, ja siinä hyödynnettiin pientä navettaa. Kesäisin pidettiin sikaa, joka otettiin porsaana keväällä ja teurastettiin syksyllä ensimmäisten pakkasten tultua. Sian paino ja läskikerroksen paksuus olivat kehuskelun aiheita silloin, kun kehuttavaa oli. Ennätys oli Mikko-nimisellä sialla: 157 kiloa. Epävarma muistikuvani on, että seuraavan vuo-

den sika olisi painanut vähän yli 160 kiloa, mutta Mikko on faktaa! Näin hyvästä tuloksesta huolimatta tietous siitä taisi rajoittaa Lamposaareen ja sukulaisiin Taipalsaarella. Tällä ei tiedetä olevan mitään yhteyttä pohjoiskarjalaisen trubaduuri-lauluntekijä Jaakko Tepon 1980-luvulla tekemään ja levyttämään lauluun ”Mikko-sika Mallorcalla”.

Oli meillä lampaitakin, mutta se taisi jäädä parin vuoden kokeiluksi; sen mittaiseksi kuitenkin, että lehtikerppujen kokoaminen ja nippujen teko tuli pojillekin tutuksi hommaksi. Sitten oli lehmä, josta maitoa riitti naapurillekin, ja siinä taas poikien työtä oli separaattoria veivaamalla tehdä maidosta voita. Muis-tan vanhempien huolen, kun lehmä meni umpeen. Se oli sitten teurastettava.

Sen jälkeen oli sonni, tosin sitä kutsuttiin häräksi. Isäni keksi huumorihomman. Käytiin hakemassa joulukuusi viereisessä Hirvisaaresta käyttämällä härkää vetojuhtana. Mauri teki köydestä jonkinlaiset valjaat, ja vetopeliksi otettiin vesikelkka. Vesikelkka-nimitystä käytettiin reilun metrin pituisesta ja ehkä puolen metrin levyisestä puisesta keltasta, jossa oli peräosassa pystytolpat ja niiden välissä poikittainen puutanko kädensijoi-neen työntämistä varten. Nimitys luullakseni tuli siitä, että maalaistaloissa, joissa ruokakunta oli iso ja vesijohtoja ei ollut, talousvesi tuotiin kaivosta saaveissa. Vesisaaveja kuljetettiin täl-laisella keltalla – yksi veti ja toinen työnsi. Tuvassa saavista käy-ttiin myös juomassa, kaikki saman kauhan eli *koussikan*¹ reunasta. Niin minäkin olen tehnyt – talossa saavista ja mökissä ämpäristä.

Hirvisaareen matkaa oli jäätä myöten vajaa pari kilometriä. Pojat matkaan mukaan, ja niin se joulukuusi vaan noudettiin. Olisihan sen hyvin jaksanut ihmisvoiminkin vetää ja työntää vesikelkassa, mutta tämä tempaus jäi historiaan. Tiedän Lampo-saaressa vielä 2020-luvun alussa olevan ainakin yhden sen aikai-

1 Nimi tulee venäjän kielen sanasta *kovšik* = kauha.

sen asukkaan, joka muistaa, että Puheloinen se haki joulukuusen härällä 1950-luvulla.

Polttopuuhuolto oli sahalta luullakseni koko saarelle. Sirkkelöinnistä jäi tukkien pintoja ja valmiiden lautojen sekä lankujen päiden tasaussahauksesta lyhyitä pätkiä, joita kutsuttiin lantkoiksi. Niitä kuljetettiin yhtiön hevosilla. Lantkat olivat kuituttuaan hyvää polttopuuta.

Talvi-iltaisin Mauri teki mökin yläkerrassa puusepän töitä saarelaisille: keittiön astia- ja lääkekaappeja, vesisaaveja sekä pesukomotteja. Pesukomotti oli eräänlainen tiskipöytä. Siinä oli pellitetty yläpinta korokereunuksineen ja alaosassa laatikosto tai muuta säilytystilaa sekä ovellinen kaappiosa, jossa oli ylätaso pesuvadille ja alataso laskiämpärille eli likaämpärille, kuten meillä sitä kutsuttiin.

Kova oli halu päästä itsekin tekemään puusta jotain. Taisin olla seitsemänvuotias, kun sain oman puukon. Sen toi naapurin mies kaupunkireissultaan, ja hän oli vielä paikalla, kun aloitelin sen käyttöä. Mies arveli, että ei tuossa kovin kauaa mene, kun on ensimmäinen haava kädessä. Ajattelin itsevarmasti, että ei ainakaan minulla. Mutta taisi olla vielä naapuri paikalla, kun vetäisin vasempaan etusormeen sellaisen kielekkeen, että se on vieläkin noin puolentoista senttimetrin pituisena arpena näkyvissä. Jos jotakin opitaan yrityksen ja erehdyksen kautta, niin puukon käsittelyä.

Perheeseen syntyivät neljäs ja viides poika 1950-luvun lopulla. Lisääntyneiden taloustöiden vuoksi äitini taakan keventämiseksi hankittiin pyykinpesukoneen rinnalle huuhtelu- ja kuivauslinko. Se oli uutta. Siihen asti pyykit huuhdeltiin talvella rannassa avannossa, kesällä en muista miten. Lamposaaren Osuusliike Onnissa linko maksoi 39 900 markkaa, nykyrahassa noin tuhat euroa. Muistan sen hyvin, kun se oli ollut kaupassa jo jonkin aikaa, ja olin nähnyt sen päällä hintalapun. Olipa amerikkalaistyylinen hinnoittelutapa levinnyt Lamposaareenkin. Rahaa saatiin